

**ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНА НАСИЛЬНИЦЬКА ЗЛОЧИННІСТЬ:
ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ ОЗНАК****GENERAL CRIMINAL VIOLENT CRIME: CONCEPT AND CHARACTERISTICS
OF SYSTEM-FORMING FEATURES**

**Кондратішина В.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Волинський національний університет імені Лесі Українки**

У статті здійснено аналіз наукової літератури, законодавчих актів, включаючи Кримінальний кодекс України, та правозастосовчої практики, що дало можливість сформулювати авторське поняття «загальнокримінальна насильницька злочинність». Таким чином створена теоретична модель, що стосується протидії даному виду кримінальних правопорушень з боку правоохоронних органів, а також існуючої на практиці кваліфікації цих суспільно небезпечних діянь суб'єктами кримінального процесу. Доведено, що такий підхід є теоретично значущим, позаяк розширює межі знань щодо досліджуваної правової категорії та створює додатковий елемент наукової дискусії відносно її предмета.

У свою чергу, обґрунтовано також практичну цінність введеного у цій науковій статті поняття, сутність якої полягає у тому, що як у цілому сформульоване поняття, так і його системоутворюючі ознаки можуть слугувати прикладним та методологічним підґрунтям для удосконалення правового механізму з питань протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності.

Крім цього доведено, що прикладне значення введеного поняття виражається у тому, що таким чином можна підвищити рівень правової культури як суб'єктів нормотворчої так і правозастосовчої діяльності. При цьому слід зазначити, що в основу сформульованого авторського поняття включені апробовані на практиці та загально визнані в науці підходи щодо змісту загальнокримінальної насильницької злочинності та кваліфікації окремо взятих суспільно небезпечних діянь, яка дана у рішеннях відповідних судових інстанцій, що набрали законної сили.

Констатовано також, що при виведенні такої категорії наукових понять в обов'язковому порядку слід враховувати сучасні зарубіжні наукові та правозастосовчі підходи та тенденції, які склались у зв'язку з цим.

Звернута увага і на той факт, що в умовах російської агресії проявляються нові види насильницької злочинності, які межують з такими складами кримінальних правопорушень, як: порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК); застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК); геноцид (ст. 442 КК) та ін.

Виходячи з цього, у даній науковій статті доведена необхідність врахування зазначених та інших сучасних реалій, які склалися в Україні у воєнний час, при теоретичній та практичній оцінці і кваліфікації в цілому кримінальних правопорушень, пов'язаних з вчиненням насильницьких суспільно небезпечних діянь.

Ключові слова: загальнокримінальна насильницька злочинність, об'єкти правової охорони, кваліфікація злочинів, теоретична модель злочину, спосіб вчинення кримінального правопорушення, завдана шкода.

This article provides an analysis of scientific literature, legislative acts, including the Criminal Code of Ukraine, and legal practices, enabling the formulation of the original concept of "general criminal violent crime." Thus, a theoretical model is created concerning the prevention of this type of criminal offense by law enforcement agencies, as well as the existing practice of qualification of these socially dangerous actions by subjects of the criminal process.

It is established that such an approach is theoretically significant as it broadens the boundaries of knowledge regarding the studied legal category and introduces an additional element to the scientific discussion about its subject.

Furthermore, the practical value of the concept derived in this scientific article is substantiated. Its essence lies in the fact that both the formulated concept as a whole and its system-forming characteristics can serve as applied and methodological foundations for improving the legal mechanism concerning the prevention of general criminal violent crime.

Additionally, it is demonstrated that the practical application of this concept can enhance the level of legal culture among both norm-setting and law-enforcement subjects. Importantly, the formulated original concept is based on practices and universally recognized approaches regarding the content of general criminal violent crime and the qualification of specific socially dangerous actions, as established in the legally binding decisions of relevant judicial bodies.

It is also noted that when introducing such categories of scientific concepts, it is essential to consider contemporary international scientific and legal approaches and trends that have emerged in connection with this issue.

Attention is drawn to the fact that in the context of Russian aggression, new forms of violent crime are emerging, often intersecting with elements of criminal offenses such as: violations of laws and customs of war (Article 438 of the Criminal Code); use of weapons of mass destruction (Article 439 of the Criminal Code); genocide (Article 442 of the Criminal Code), etc.

Based on this, this scientific article highlights the necessity of considering these and other modern realities that have arisen in Ukraine during times of conflict in the theoretical and practical assessment and qualification of criminal offenses involving the commission of socially dangerous violent actions.

Key words: general criminal violent crime, objects of legal protection, crime qualification, theoretical crime model, method of committing a criminal offense, inflicted harm.

Постановка проблеми. Результати аналізу насильницьких злочинів, що вчиняються представниками держави-агресора (росії) на території України з часу ведення нею відкритої війни проти нашої держави, обумовлюють на всіх рівнях пізнання по-іншому оцінити зміст тих понять, які є загально визнаними сьогодні у теорії права та на практиці.

Такий підхід дозволить не тільки підвищити рівень реалізації визначених у законі завдань Закону України про кримінальну відповідальність (ст. 1 Кримінального кодексу (КК)), але й дозволить по-новому застосовувати

у слідчо-судовій практиці загально визнані принципи кримінального права (справедливості, індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності; гуманності тощо).

Саме з цих міркувань, у даній статті, з урахуванням отриманих результатів аналізу наукової літератури, законодавства та практики його застосування, а також зарубіжних підходів з означених питань, й вчинена спроба вивести авторське поняття «загальнокримінальна насильницька злочинність» та обґрунтувати необхідність використання при цьому відповідних системоутворюючих ознак.

З огляду цього, слід констатувати, що сформульоване поняття має не тільки і не стільки теоретичний характер, скільки прикладне значення, позаяк дає можливість суб'єктам нормотворчої та правозастосовчої практики використувати його у ході удосконалення правового механізму з означеної проблематики з урахуванням соціально-правових реалій, які склалися на сьогодні в Україні у зв'язку з веденням війни з росією.

Стан досліджень. Аналіз доктринальних джерел показав, що питаннями насильницької злочинності займаються як фахівці загальної, так і особливої частини кримінального права, а саме: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, П. А. Воробей, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, В. К. Гришук, О. М. Ігнатів, О. О. Кваша, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, А. В. Савченко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк та інші.

Поряд з цим, відкрита військова агресія російської федерації проти нашої держави, яка розпочалася 24 лютого 2022 року та триває по теперішній час, обумовлює необхідність по новому підійти до з'ясування змісту поняття «загальнокримінальні насильницькі злочини» з урахуванням тих видів насильства, які застосовує агресор на території України. Саме зазначена соціально-правова реальність й обумовила вибір теми даної наукової статті.

Вклад основних положень. Узальнення отриманих результатів дослідження з означеної проблематики, включаючи доктринальні та законодавчі джерела, а також існуючу у зв'язку з цим практику їх застосування, дозволяють констатувати, що під поняттям «загальнокримінальна насильницька злочинність» слід розуміти *такий вид умисних суспільно небезпечних та караних діянь, передбачених Кримінальним кодексом України, що посягають на визначені в законі об'єкти правової охорони, та вчиняються шляхом завдання фізичної (енергетичної) та психічної (інформаційної) шкоди, або створюють реальні умови для завдання такої шкоди.*

Отже, до системоутворюючих ознак, що складають зміст сформульованого поняття, можна віднести наступні:

1. Насильницька злочинність – один із видів кримінальних правопорушень.

При цьому слід зазначити, що інші насильницькі дії, що не визначені як злочин у КК України, не відносяться до загальнокримінальної насильницької злочинності. Такий висновок ґрунтується на положеннях:

а) частини 1 ст. 2 КК, у якій визначені підстави кримінальної відповідальності, а саме: тільки те кримінальне правопорушення, склад якого передбачений цим Кодексом, може бути визнано злочином;

б) частини 4 ст. 3 КК, відповідно до якої застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено, тобто, якщо насильство не передбачено у даному Кодексі як кримінальне правопорушення, то притягати до даного виду юридичної відповідальності винну особу не можна.

Більш того, як це витікає зі змісту ст. 477 КПК України, то слід визнати, що навіть при вчиненні кримінально караних насильницьких дій щодо потерпілого, винну особу можна притягнути до кримінальної відповідальності лише на підставі заяви потерпілого;

в) статей 70–71 КК, які передбачають призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків, у тому числі при вчиненні загальнокримінальних насильницьких злочинів за сукупністю.

Як у зв'язку з цим зазначено у пункті 11 Постанови Пленуму Верховного Суду від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», якщо під час розбою чи вимагання було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів – за частиною четвертою статті 187 чи статтею 189

КК і частиною другою статті 121 або пунктом 6 частини другої статті 115 КК [1].

2. Загальнокримінальне насильство – це діяння, пов'язане з протиправним посяганням на визначені у КК об'єкти правової охорони.

Мова у даному випадку ведеться про те, що потерпілими від різноманітних видів насильства можуть бути лише особи, яким завдана фізична (енергетична) або психічна (інформаційна) шкода, або створена реальна загроза завдання такої шкоди.

Знову ж таки, якщо у зв'язку з цим звернутися до судової практики, то у пункті 8 вище згаданого Постанови Пленуму з даного приводу зазначено наступне: вимагання є закінченим злочином з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з вказаними погрозами, насильством, пошкодженням чи знищенням майна незалежно від досягнення поставленої винною особою мети. При цьому погроза при вимаганні може стосуватись як самого потерпілого, так і його близьких родичів [1] (близькими родичами, відповідно до пункту 1 ч. 1 ст. 3 КПК України, є близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі) [2].

3. Загальнокримінальна насильницька злочинність – це результат реалізації такого способу суспільно небезпечного способу посягання, який пов'язаний із застосуванням фізичної (енергетичної) або психічної (інформаційної) дії на потерпілого.

Зазначений висновок витікає із змісту понять «фізична (енергетичне) насильство» та «психічне (інформаційне) насильство», визначення яких дано у науковій літературі та використано у цій роботі при з'ясуванні їх правової сутності [3, с. 73–74].

Аналогічні підходи можна зустріти і у судовій практиці. Зокрема, у п. 5 зазначеної вище ППВС, під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого при грабежі, слід розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Такі насильницькі дії, вчинені під час грабежу, повністю охоплюються частиною другою статті 186 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують [1].

Загальнокримінальна насильницька злочинність – це не тільки суспільно карані діяння, які безпосередньо посягають на об'єкти правової охорони, але й ті із них, які створюють реальну загрозу такого посягання з метою завдання фізичної та психічної шкоди потерпілому.

У науковій літературі під загрозою розуміється реальна можливість дії навмисного чи ненавмисного характеру, яка порушує встановлений правопорядок [4]. При цьому за формою загроза розглядається як один із видів безпеки, її найвищий прояв. У свою чергу, конкретною (реальною) загрозою (небезпекою) науковці вважають таку суспільно небезпечну діяльність, що створює певні перешкоди для об'єкта правової охорони [5].

У контексті змісту сформульованого поняття, звертає на себе увагу й спеціальна мета насильства, а саме: завдання фізичної та психічної шкоди потерпілому.

У науковій літературі під шкодою розуміється: матеріальні втрати; збитки [6]. У свою чергу, у юридичних доктринальних джерелах дано поняття шкода майну,

а саме – це: знищення або зменшення майнового блага, яке охороняється законом, що спричинило для потерпілого певні негативні матеріальні наслідки (збитки) [7, с. 528].

Поняття збитків дається у цивільному законодавстві України. Зокрема, у ст. 11 ЦК України зазначено, що однією з підстав виникнення прав та обов'язків є завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, а у ч. 2 ст. 22 цього ж Кодексу збитками вважаються: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [8].

Крім цього, у ЦК України мова ведеться й про моральну шкоду (ч. 2 ст. 23), яка полягає: 1) у фізичному болі та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Як видається та з урахуванням ст. ст. 55–59 КПК України, які передбачають право потерпілого на подання цивільного позову у кримінальному провадженні, моральну шкоду варто також враховувати при юридичній оцінці поняття «шкода», що була завдана у результаті вчинення кримінальних насильницьких діянь.

У такому аспекті, тобто з урахуванням усіх системоутворюючих ознак, варто розуміти сутність і зміст поняття «загальнокримінальної насильницької злочинності». При цьому варто зазначити, що воно має як теоретичне, так і практичне значення.

Зокрема, теоретичне значення сформульоване у цій роботі поняття полягає у тому, що у результаті проведеного дослідження розширено межі теоретичних знань щодо соціально-правової природи поняття загальнокримінальної насильницької злочинності, а також створено додатковий предмет для наукових дискусій з цього приводу, у зв'язку з необхідністю виведення загального класичного правового терміну з цього питання.

У свою чергу, практичне значення даного поняття виражається у тому, що на основі теоретично обґрунтованих положень можна здійснювати заходи нормотворчого характеру, спрямовані на удосконалення правового механізму щодо запобігання та протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні.

Поряд з цим, варто звернути увагу і ще на одну проблему, яка має безпосереднє відношення до загальнокри-

мінальної насильницької злочинності в Україні. Зокрема, розпочинаючи з 2015 року, на законодавчому рівні все частіше замість терміна «запобігання» вживається термін «протидія». Виходячи з цього, суб'єкти правозастосовчої діяльності таким чином на практиці організують свою роботу, щоб не займатися недопущенням суспільно небезпечних діянь (а саме це передбачає запобігання кримінальним правопорушенням), а щоб тільки реагувати на факт вчиненого злочину, включаючи й досліджувану у цій роботі категорію кримінальних правопорушень. Як результат, щорічно кількість насильницьких злочинів збільшується, а протягом 2015–2022 рр мають чітку тенденцію у цьому напрямку [9].

Як видається, зазначений законодавчий підхід не тільки порушує визначені на доктринальному рівні принципи нормотворчої діяльності (системної погодженості, техніко-юридичної досконалості, поєднання динамізму й стабільності тощо [10, с. 352–353]), але й ігнорує норми і вимоги матеріального права (у даному випадку КК), відповідно до яких вони мають пріоритет перед процесуальними, адміністративними та іншими нормами у випадку регулювання однорідних суспільних відносин [10, с. 289–290]. Так, у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» закріплено завдання не щодо запобігання правопорушенням, а завдання, що стосується їх протидії [11].

У той самий час, у ч. 1 ст. 1 КК України визначено поряд з іншими завданнями щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Отже, у наявності не тільки так звана правова колізія [10, с. 437–438], але й прикладна проблема, пов'язана з ефективністю використання у нашій державі правових можливостей даного правохоронного органу.

Висновок. Таким чином, виходячи з отриманих результатів проведеного аналізу наукової літератури, правоохоронної діяльності та судової практики, включаючи рішення Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України, слід констатувати, що головною специфічною ознакою, на підставі якої здійснюється класифікація кримінальних правопорушень та їх віднесення до того чи іншого виду, зокрема – до загальнокримінальних насильницьких злочинів, є спосіб його вчинення, в основі якого лежить протиправна діяльність, пов'язана із завданням фізичної (енергетичної) та психічної (інформаційної) шкоди, або створенням реальних умов для завдання такої шкоди. При цьому слід зазначити, що застосування цієї ознаки для класифікації кримінальних правопорушень дозволяє як на теоретичному, так і на практичному рівнях чітко їх відмежовувати від загальнокримінальних діянь, що стосуються насильницької злочинності, а також здійснювати її класифікацію за видами (способами) вчиненого насильства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 24.08.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.08.2023).
3. Ігнатів О.М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: монографія. Харків: Діа плюс, 2013. 650 с.
4. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур: монографія. Львів: ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.
5. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук. Донецьк, 2003. 19 с.
6. Академічний Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.; Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998 URL: <http://leksika.com.ua/10680728/legal/shkoda> (дата звернення: 24.08.2023).
7. Популярна юридична енциклопедія / [В. К. Гіжевський, В. О. Головченко, Е. Ф. Демський та ін.; кер. В. С. Ковальський]. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 528 с.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.08.2023).
9. Судова статистика. Звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 24.08.2023).
10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне: підручник. Київ: Алерта, 2021. 528 с.
11. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 23.08.2023).